

Sygn. akt III CSK 214/06

POSTANOWIENIE

Dnia 25 października 2006 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Gerard Bieniek (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Iwona Koper

SSN Zbigniew Kwaśniewski

w sprawie z powództwa B.Z.

przeciwko M.S. i D.S.

o ustalenie,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 25 października 2006 r.,

skargi kasacyjnej powódki od postanowienia Sądu Apelacyjnego

z dnia 22 czerwca 2005 r., sygn. akt [...],

oddala skargę kasacyjną.

Uzasadnienie

Sąd Rejonowy w B. wyrokiem z dnia 10.12.1991 r., w uwzględnieniu powództwa M.S. przeciwko B.T., stwierdził nieważność umowy sprzedaży dokonanej przez powódkę M.S. na rzecz pozwanej B.T. dotyczącej nieruchomości oznaczonej jako działki nr 34, 44 i 270, o obszarze 5,21 ha wraz z budynkami mieszkalno-gospodarczymi, położonej w K., sporządzonej w dniu 9.03.1985 r. w formie aktu notarialnego. Sąd ten uwzględnił też skargę windykacyjną powódki odnośnie do wydania przez pozwaną tych działek. W uzasadnieniu wyroku Sąd Rejonowy wskazał, że umowa sprzedaży zawarta w dniu 9.03.1985 r. jest nieważna, gdyż jest umową pozorną, ukrywającą inną umowę. Stwierdził też, że także umowa dyssymulowana jest nieważna z uwagi na nieskonkretyzowanie ceny i nieekwiwalentność świadczeń. Sąd Wojewódzki w T. wyrokiem z dnia 21.05.1992 r. oddalił rewizję pozwanej wniesioną od wyroku Sądu Rejonowego. Sąd Wojewódzki podzielił stanowisko Sądu I instancji m.in. w odniesieniu do nieważności umowy dyssymulowanej.

W dniu 31.01.2003 r. pozwana z tej sprawy B.T., obecnie B.Z. wniosła pozew przeciwko M.S. (powódce z poprzedniej sprawy), w którym, po jego sprecyzowaniu, domagała się ustalenia, że wskazaną wyżej umową z dnia 9.03.1985 r. została jednak przeniesiona na powódkę własność opisanej wyżej nieruchomości, na podstawie ukrytej umowy zamiany. W toku procesu zgłosiła dodatkowe żądanie, domagając się ustalenia bezskuteczności w stosunku do niej umowy darowizny tej nieruchomości, zdziałanej przez pozwaną M.S. na rzecz D.S.

Sąd Okręgowy w T., rozstrzygając wniosek pozwanej w przedmiocie odrzucenia pozwu w części obejmującej żądanie ustalenia, że na podstawie umowy z dnia 9.03.1985 r. nastąpiło przeniesienie własności nieruchomości tytułem zamiany, postanowieniem z dnia 12.04.2005 r. oddalił ten wniosek. Sąd ten przyjął, że nie zachodzi tożsamość przedmiotu żądania w niniejszej sprawie i w sprawie [...], prawomocnie zakończonej. Podniósł, że w sentencji wyroku wydanego w sprawie [...] orzeczono o nieważności umowy sprzedaży, zaś przedmiotem

żądania w niniejszej sprawie jest ustalenie, iż na podstawie umowy sporządzonej 9.03.1985 r. nastąpiło przeniesienie własności nieruchomości na powódkę tytułem zamiany, która była umową ukrytą. Bez znaczenia zaś jest, iż w motywach wyroku wydanego w sprawie [...] wypowiedziano się także za nieważnością umowy ukrytej.

W wyniku rozpoznania zażalenia pozwanej Sąd Apelacyjny postanowieniem z dnia 22.06.2005 r. uwzględnił wniosek pozwanej i pozew odrzucił w zakresie żądania ustalenia, że umową z dnia 9.03.1985 r. przeniesiona została na powódkę własność przedmiotowej nieruchomości tytułem umowy zamiany. W uzasadnieniu Sąd Apelacyjny podniósł, że wprawdzie powagą rzeczy osądzonej objęta jest zasadniczo sentencja orzeczenia, to jednak w sytuacji, gdy dokładniejsze określenie treści rozstrzygnięcia wymaga sięgnięcia do motywów, to także te niezbędne motywy objęte są powagą rzeczy osądzonej. Skoro w motywach prawomocnego wyroku wydanego w sprawie [...] Sąd uznał za nieważną także umowę ukrytą, to zasadny jest zarzut rei iudicate.

Powódka zaskarżyła to postanowienie skargą kasacyjną. Zarzuciła naruszenie przepisów postępowania art. 199 § 1 pkt 2 i 366 k.p.c., co miało istotny wpływ na wynik sprawy. Wniosła o uchylenie zaskarżonego postanowienia i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W literaturze przedmiotu, jak i w orzecznictwie Sądu Najwyższego panuje dość zgodny pogląd, że powagą rzeczy osądzonej objęta jest zasadniczo sentencja orzeczenia. Przyjmuje się jednak, że w takich sytuacjach, w których dla dokładniejszego określenia treści rozstrzygnięcia konieczne jest posłużenie się motywami rozstrzygnięcia, to niezbędne motywy wyroku też objęte są powagą rzeczy osądzonej. Taki też pogląd przyjął Sąd Apelacyjny, a także prezentowany jest w skardze kasacyjnej. Można więc stwierdzić, że w istocie nie zachodzi rozbieżność stanowisk w zakresie wykładni art. 366 k.p.c. Rozbieżność ta ujawnia się wówczas, gdy rozważa się konsekwencje procesowe wynikające z zastosowania art. 366 k.p.c. w okolicznościach niniejszej sprawy. Sąd Apelacyjny – w przeciwieństwie do Sądu Okręgowego, z tej wykładni art. 366 k.p.c. wyprowadza w okolicznościach tej sprawy wniosek, że wprawdzie

w sentencji orzeczenia wydanego w sprawie [...] Sądu Rejonowego w B. stwierdzono nieważność umowy sprzedaży zawartej w dniu 9.03.1985 r. jako pozornej, to jednak w motywach tego wyroku wyraźnie przyjęto nieważność umowy ukrytej m.in. z uwagi na brak skonkretyzowania ceny i nieekwiwalentność świadczeń. Tym samym Sąd Apelacyjny uznał, że w istocie, z uwagi na motywy orzeczenia, powagą rzeczy osądzonej objęta jest umowa pozorna, jak i umowa ukryta, a przecież żądanie powódki dochodzone w niniejszej sprawie zmierza do ustalenia nabycia przez nią własności nieruchomości na podstawie umowy ukrytej.

Odmienne konsekwencje procesowe przyjęto w skardze kasacyjnej. Uznając, że art. 83 § 1 k.c. stanowi o dwóch czynnościach prawnych tj. pozornej i ukrytej podnosi się, iż orzeczenie wydane w sprawie [...] dotyczy tylko umowy sprzedaży jako umowy pozornej, a sądy orzekające w tej sprawie nie mogły – bez narażenia się na zarzut orzekania ponad żądanie - stwierdzić nieważność umowy ukrytej.

Rozważenia wymaga więc podstawowa kwestia, czy w art. 83 § 1 k.c. chodzi rzeczywiście o dwie czynności prawne, czy też o jedną, połączoną czynność prawną. Przyjęcie tej drugiej koncepcji oznacza, że dla ustalenia zakresu powagi rzeczy osądzonej wynikającej z wyroku wydanego w sprawie [...] uzasadnione było sięgnięcie do motywów orzeczenia.

Zgodnie przyjmuje się, że czynność ukryta nie jest nieważna tylko z tego względu, że występuje wraz z nieważnymi pozornymi oświadczeniami woli, natomiast nie ulega wątpliwości, iż czynność ukryta pozostaje w jakimś związku z oświadczeniami woli wyrażanymi na zewnątrz. Jeśli w rozważanym przypadku czynnością pozorna była umowa sprzedaży, a ukrytą – umowa zamiany, to przecież jest oczywiste, iż w obu tych umowach wspólne jest to, że chodziło o odpłatne przeniesienie własności tej samej nieruchomości. Już na tym przykładzie widać, że tylko te oświadczenia woli ujawnione na zewnątrz są nieważne, które pozostają w kolizji z oświadczeniami ukrytymi. Gdyby nie uwzględnić ujawnionych na zewnątrz elementów oświadczenia woli (pozornych), oświadczenie utajnione nie mogłoby być uznane za konstytuujące odrębną czynność prawną z braku minimalnych elementów koniecznych do określenia

wynikających stąd skutków prawnych. Z tego też względu przyjąć należy, że droga do rozwiązania tego dylematu prowadzi przez uwzględnienie reguł wykładni oświadczeń woli i ustalenie w ten sposób treści oświadczeń woli stron, które kreują czynność prawną. Przy dokonywaniu tej wykładni nie można a limine wyłączyć wszystkich oświadczeń wyrażanych „na zewnątrz”. Jeżeli strony w potajemnym porozumieniu zawarły jakieś odmienne postanowienia od wyrażanych „na zewnątrz”, to nie znaczy jeszcze, że wszystkie pozostałe ujawnione na zewnątrz postanowienia, które nie są sprzeczne z tajnym porozumieniem, pozbawione są doniosłości prawnej. W rezultacie takiej wykładni ustala się miarodajne prawnie treść oświadczeń woli stron, które decydują o dokonaniu jednej czynności prawnej. Za takim odczytaniem art. 83 § 1 k.c. przemawia jego treść. W przepisie tym jest mowa tylko o jednej czynności prawnej, a mianowicie o czynności dyssymulowanej. Zawarta w tym przepisie wzmianka o „innej czynności prawnej” oznacza w istocie to, że strony chciały dokonać czynności prawnej o innej treści niż rzeczywiście ujawniona. Pozornymi są więc nie wszystkie oświadczenia woli ujawnione na zewnątrz (a więc czynność prawna pozorna), a tylko te, których nie da się pogodzić z postanowieniami ukrytymi. W konsekwencji bardziej przekonujące jest stanowisko, że na tle art. 83 § 1 k.c. nie mamy do czynienia z dwiema czynnościami prawnymi, lecz z jedną czynnością połączoną. Jeżeli więc przyjąć ten pogląd, który podziela skład orzekający w niniejszej sprawie to ma rację Sąd Apelacyjny, iż dla prawidłowego ustalenia zakresu powagi rzeczy osądzonej wynikającej z prawomocnego wyroku wydanego w sprawie [...] niezbędne było sięgnięcie do motywów orzeczenia. Z motywów tego orzeczenia wynika zaś, że prawomocne stwierdzenie nieważności umowy zawartej w dniu 9.03.1985 r. sądy orzekające odniosły – przyjmując koncepcję dwóch czynności prawnych – zarówno dla umowy pozornej, jak i ukrytej. W przeciwnym razie nie byłoby możliwe uwzględnienie w tym procesie skargi windykacyjnej. Jeśli przyjąć bardziej uzasadniony pogląd o jednej czynności prawnej, to nie może być wątpliwości, iż określenie przez Sąd Apelacyjny zakresu powagi rzeczy osądzonej, i w konsekwencji odrzucenie pozwu, było uzasadnione.

Z tych względów, na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. orzeczono jak w sentencji.

